

Izvirni znanstveni članek
UDK 338.23:338.48:502.131.1

Z uporabno etiko in regulatorno politiko k turizmu prihodnosti

MARKO KOŠČAK

*doktor geografskih znanosti,
izredni profesor na Fakulteti za turizem
Brežice Univerze v Mariboru*

BEĆIR KEČANOVIĆ

*magister pravnih znanosti,
Inštitut za razvoj vključujoče
družbe – IRVD*

1. Uvod

Uporabna etika in regulatorna politika s pogledom na turizem prihodnosti sta v tem prispevku povezani tako, da izhajata iz skupnega prostora in perečih razmer, ki na vseh področjih normativnega urejanja družbenih razmerij narekujejo potrebo po večji odpornosti in trajnostni odgovornosti za ohranjanje velikih vrednot kulturne in naravne dediščine kot temeljnih pogojev kakovostnega življenja za vse. Zato prispevek poleg splošnih pojmov etični turizem, uporabna (turistična) etika, svetovna dediščina, trajnostni razvoj in regulatorna politika zlasti poudarja pomen načel ustavnosti in zakonitosti ter profesionalne integritete nosilcev javne oblasti in upravljanja javnih zadev.

Metodološki pristop k obravnavi naslovne teme je tako tudi v uporabnem (aplikativnem) pogledu podprt s teorijo normativne integracije vrednot in prakso Ustavnega sodišča Republike Slovenije, po kateri praviloma mora pravno urejanje v vertikalnem in horizontalnem pogledu ustavnosti in zakonitosti ali skladnosti predpisov upoštevati tudi načelo koherentnosti pravnega reda kot celote. V povezavi s tem sta skrb in odgovornost ključna motivacijska dejavnika spoznavnih in moralnih vrlin, vrlinske in deontološke etike oziroma profesionalne integritete nosilcev priprave, sprejemanja in izvrševanja predpisov za uspešno delovanje in ohranjanje pravne države tudi na področju turizma. To so večinoma izposojene besede iz Resolucije

o normativni dejavnosti (ReNDej),¹ ki je političnouslymerjevalni akt Republike Slovenije za pripravo kakovostnih predpisov.

Za predpise na splošno velja, da so namenjeni skupnemu dobremu in varovanju družbenih vrednot. Zato so tudi sami neločljiv del vrednotnega sistema družbe. V teoriji upravljanja javnih zadev sicer prevladuje stališče, da so kakovostni predpisi rezultat horizontalne politike, ki presega posamezna področja razvoja države in javne uprave. V tem prispevku ugotavljamo, da je horizontalna politika še vedno med ključnimi dejavniki, vendar sama očitno ne more več ponuditi uporabnih rešitev za boljše pravno urejanje in kakovostno prilagajanje prava perečim družbenim razmeram.²

2. Etični turizem na prehodu od stare k novi paradigmi

Etični turizem gre z roko v roki z vrednotami in nosilno mislijo ali paradigmo trajnostnega razvoja, da moramo naš svet in planet Zemljo ohranjati ne le sedanjim, temveč tudi prihodnjim rodovom. V zvezi s tem je pomembno, da predpisi, strategije in programski dokumenti države, vključno z načrtom za okrevanje in odpornost po covidu-19, na razvojnem področju pametne, trajnostne in vključujoče rasti obravnavajo razvoj turizma prihodnosti z odgovornostjo do trajnostnih ciljev in vrednot dediščine.

Avgusta 2020 je Zurab Pololikashvili, generalni sekretar UNWTO, izjavil, da bo turizem s spoštovanjem svojega globalnega etičnega kodeksa lahko zagotovil boljše možnosti in trajnostni razvoj za milijone ljudi po vsem svetu. Cilj tega etičnega kodeksa je povečati koristi turizma, hkrati pa zmanjšati potencialno negativne vplive na okolje, kulturno dediščino in družbe na svetovni ravni.³

2.1. Etični turizem in upravljanje turistične destinacije

Etični turizem je mogoče opredeliti kot obliko turizma, ki sprejema veliko različnih etičnih vrednot glede gostiteljskih destinacij. Izogiba se čezmerni nosilni zmogljivosti destinacije in zanašanju na prakse, ki bi lahko škodovala fizičnemu in kulturnemu okolju gostiteljskih desti-

¹ Uradni list RS, št. 95/09. Izraz regulatorna politika je v prispevku sopomenka normativne dejavnosti z vsem, kar ReNDej kot političnouslymerjevalni akt pravnega urejanja zajema v skupni okvir vrednot in odgovornosti za boljše predpise in pravno državo.

² Prispevek je nastal na podlagi skupne razprave na okrogli mizi posveta XIX. Nomotehnični dnevi z naslovom Odpornost zakonodajne politike in izzivi nomotehnike – od negotovosti k miroljubni, vključujoči in varni družbi prihodnosti. V razpravi so poleg koordinatorskega posveta Albina Igličarja sodelovali Ana Robnik in Aleksander Pur ter soavtorja tega prispevka.

³ UNWTO, 2020.

nacij ter tudi prepričanjem, vrednotam in kulturi gostiteljske populacije. Sodeluje pri iskanju takšnih etičnih vrednot, ki zagotavljajo določeno blaginjo gostitelju in obiskovalcu.⁴

Zaznamo ga lahko tudi kot odgovor ozaveščenih deležnikov v posameznih destinacijah na dejstvo, da je turizem v mnogih krhkih okoljih uničujoče vplival na lokalno ekologijo, kulturo in dediščino. Gospodarske koristi, ki naj bi jih prinašal turizem, so lahko velikokrat osredotočene na razmeroma majhno skupino vplivnih večnacionalnih vlagateljev, ki sledijo izključno lastnim ekonomskim ciljem.⁵ Zato je pri dojemanju etičnega turizma pomembno razumeti predvsem merljive vplive na gostiteljske skupnosti in njihovo kulturo.⁶ Dejansko gre za iskanje harmonije in ravnotežja med razvojem na eni ter varovanjem na drugi strani. Pri tem so pomembni gospodarski, socialni in okoljski vidiki etično usmerjene destinacije, ki se pogosto pojavljajo kot izziv, in to ne samo v obrobnih, demografsko ogroženih in podeželskih regijah.

Etično upravljane turistične destinacije si prizadevajo ustvariti trajnostne socialno-ekonomske vložke in dodano vrednost za lokalno prebivalstvo, saj lahko le odgovoren etičen turistični menedžment v destinaciji izboljša in enakovredno porazdeli dohodkovne tokove ter tako uspešno ohrani preživetje lokalnega prebivalstva dolgoročno. Žal za številne takšne destinacije včasih, ko želijo okrepiti in poudariti svoje edinstvene kulturne, zgodovinske, etnološke in ekološke strukture, zaradi katerih so vredne ohranjanja, obstaja velika nevarnost, da postanejo kulturni dediščinski tematski park, ki ga preplavijo turisti, kar je očitna grožnja celotnemu trajnostnemu razvoju destinacije.⁷

Vzpostavitev ravnovesja med pomembnimi gospodarskimi vložki za ohranitev edinstvenega okolja in tveganjem, da se ta okolja uničijo s škodljivimi učinki turizma, je resen izziv za marsikaterega destinacijskega upravljavca. Dejansko je etični turizem ključna sestavina ukrepov in konceptov, ki vodijo k trajnosti v turizmu. Osredotoča se na pomembne vsebine, kot so:

- ohranjanje krhkega lokalnega okolja,
- ozaveščanje in krepitev sposobnosti lokalnih deležnikov, da vzdržujejo primerno nosilno zmogljivost svojega okolja,
- varovanje naravne, kulturne in žive dediščine,
- zagotavljanje trajnostnih socialno-ekonomskih koristi za lokalne skupnosti.⁸

⁴ Morand, Lajaunie.

⁵ Koščak, O'Rourke 2020, str. 187.

⁶ Jones, Travis.

⁷ Koščak, O'Rourke 2020, str. 183.

⁸ Koščak, O'Rourke 2021, str. 133.

2.2. Pomen lokalne turistične destinacije

Pomemben element razumevanja etičnega turizma je perspektiva lokalnega turizma. Etični turizem običajno deluje na lokalni ravni in ne na lokacijah množičnega turizma – čeprav elementi etične prakse naraščajo tudi v še do nedavnega čezmerno obremenjenih turističnih središčih, kot so Barcelona, Dubrovnik in Benetke. Dejansko je mogoče sklepati, da naj-učinkovitejši razvoj etičnih nišnih sektorjev, kot so ekoturizem, kulturni turizem, dediščinski turizem in drugi, poteka običajno na lokalni ravni. V mnogih primerih so se takšne oblike turizma razvile v regijah, ki so geografsko obrobne, podeželske ali obalne ter imajo nižjo stopnjo socialno-ekonomskega razvoja od države, v kateri so.⁹

Pri nadaljnjem razvoju etičnega lokalnega turizma ima učinek pandemije covida-19 pomembno vlogo. Pandemija je okrepila razumevanje človekove krhkosti in tega, kako se lahko v tako kratkem času spremenita človeško načrtovanje in dejavnost. Večina nas je, upamo, razumela, da se ne bomo mogli koherentno odzvati na tovrstne pojave tako, da ohranjamo vse privilegije in samoumevne vzorce dosedanjega, pred pandemijo vzpostavljenega, obnašanja v turizmu. Bolj ali manj nas je ta globalni virus, ki nas je prestrašil in prisilil, da se zatečemo v svoje domove, znova spodbudil k premisleku, kakšno naj bo delovanje turizma na splošno in zlasti v odnosu s preostalim ekonomskim, socialnim in okoljskim dogajanjem okoli nas.¹⁰

Nekatere izkušnje iz časa od marca 2020 so pokazale, da lahko postane marsikatera do zdaj turistično nepoznana destinacija v prihodnje pomembnejša. Te spremembe izhajajo iz zahtev obvladovanja pandemije. Tako so upravljavski izziv za mnoge destinacije, da ukrepajo in sporočajo na tržišče ustrezne informacije za zagotavljanje zdravstvenih, socialnih in drugih standardov ter protokolov, pomembnih za doseganje ustrezne ravni zaščite oziroma varno počutje gostov. Potreba po teh standardih poudarja sposobnost in zmogljivost ter kakovost lokalnega načrtovanja oziroma destinacijskega upravljanja, tudi na področju razvoja turizma, saj je poudarek na delovanju zaščitnih ukrepov za varovanje gostov v destinaciji. To vsekakor lahko pomeni tudi »politični izziv« za odločevalce, saj zahteva ustrezno upravljanje v destinaciji: načrtovanje takih ukrepov zahteva daljši časovni okvir kot kratkoročnost lokalnega političnega cikla.

2.3. Vidik okrevanja in odpornosti po pandemiji covida-19

Ponavljajoča se težava pri oblikovanju etičnih rešitev je pomanjkanje dolgoročnega strateškega razmišljanja, tudi ob spopadanju s stisko, ki jo povzroča pandemija covida-19. Pandemija je nedvomno ustvarila razmere, v katerih se je turistična skupnost kot celota morala ustaviti, raz-

⁹ Koščak, O'Rourke 2020, str. 392.

¹⁰ Koščak, O'Rourke 2021, str. 55.

misлити in ponastaviti. V Evropi so učinki prvega, drugega in tretjega vala zapiranja z močnimi omejitvami potovanja in nastanitve delovali uničujoče na nacionalna gospodarstva in široko paleto turističnih dejavnosti. Kljub temu se nakazuje izhod iz krize v primeru posameznih destinacij, ki ponujajo etične izdelke v lokalnih skupnostih. Tabela 1 prikazuje razmere destinacije Logarska dolina (kot izrazite »zelene« destinacije) v poletni sezoni 2020, kjer se je število obiskovalcev bolj ali manj ohranilo na ravni iz leta prej in ni sledilo vzorcu izrazitega upada rezultatov slovenskega turizma na nacionalni ravni, ki so prikazani v tabeli 2. Dejansko tudi slovenski nacionalni podatki kažejo izrazit premik od večine tujih obiskovalcev pred pandemijo k večini domačih, čeprav je to morda spodbujala tudi sorazmerno uspešna uveljavitev turističnih bonov za prebivalce Slovenije.

Tabela 1: Logarska dolina, maj–september 2020, primerjava prihodov in načina prihoda z istim obdobjem leta 2019¹¹

Logarska dolina	Sprememba v številu prihodov	Sprememba v številu prihodov z javnim prevozom	Sprememba v številu prihodov z osebnim prevozom
	–6,9 %	–82,7 %	+1,8 %

Tabela 2: Slovenija, maj–september 2020, primerjava prihodov ter števila domačih in tujih nočitev z istim obdobjem leta 2019¹²

Slovenija	Sprememba v številu prihodov	Sprememba v številu domačih nočitev	Sprememba v številu mednarodnih nočitev
	–41,4 %	+33 %	–70,0 %

Glede na vlogo, pomen ter razumevanje lokalnih in malih turističnih podjetij, ki ponujajo etične in odgovorne turistične produkte, je morda vendarle lahko prisotnega nekaj optimizma. Mnoga turistična podjetja so bila dovolj prilagodljiva za prehod s tujih na domače trge, zlasti ko je čezmejno potovanje postalo težavno ali skoraj nemogoče. Postpandemična »nova resničnost« je lahko spodbudna za razvoj etičnega turizma, saj se potrošniki negativno odzivajo na sedanje težave ponudnikov množičnega turizma, predvsem v smislu (ne)obvladovanja okužb in prevelikih tveganj pri potovanjih z nekaterimi oblikami javnega prevoza. Poleg tega se lahko turisti po eni krizi, ki jo je povzročila virusna pandemija, začnejo bati naslednje, pri

¹¹ Koščak, na podlagi podatkov Občine Solčava, 2020.

¹² Statistični urad RS, 2020.

čemer se lahko učinki katastrofe zaradi globalnega segrevanja na turizem pričakovano začnejo povečevati v prihodnjem srednjeročnem obdobju. Nova resničnost turističnega sveta po covidu-19 od nas zahteva, da ustavimo, premislimo, ponastavimo in kritično pogledamo model, ki ga (je) vodi(l) množični turizem in ki je v zadnjih petdesetih letih »prevzel« to panogo. Covid-19 nam ponuja priložnost, da ponovno preučimo model, ki ga vodijo skrb za etično odgovornost in zahteve po trajnosti, in razmislimo o njegovi vrednosti. Morda je mogoče iskati odgovore na vprašanja, ki bodo vplivala na prihodnji razvoj turizma kot celote, tudi z iskanjem odgovorov na naslednje izzive:

1. trenutni gospodarski in strukturni problemi, s katerimi se srečuje turizem po pandemiji,
2. vpliv množičnega in čezmernega turizma na krhka okolja in prihodnost turistične panoge po covidu-19,
3. »nova resničnost« v obdobju 2022–2024, ko se panoga bori za ponovno uveljavitev,
4. metode, ki se lahko uporabljajo za dolgoročno spodbujanje etičnega in odgovornega turizma, na primer obdobje 2025–2035,
5. priprava in implementacija etičnih in odgovornih strategij za zagotavljanje trajnosti v lokalnem turizmu, ki predvsem ohranjajo ravnovesje med vplivi na okolje in socialno-ekonomskimi vplivi.

3. Etika in regulatorna politika s turizmom v skupnem prostoru preživetja

Normativno lahko rečemo, da je etični turizem zvrst področne etike v praksi turistične dejavnosti. Na isti način pridemo do cele vrste področnih etik, denimo pravne in upravne etike, etike v vzgoji in izobraževanju, medicinske, poslovne, računovodske, varnostne, obrambne, policijske in vojaške etike. Čeprav gre pri vseh za neko zaokroženo celoto standardov in vzorcev moralno odgovornega obnašanja, velja upoštevati, da etika v najširšem pomenu besede na nobenem področju ni in ne more biti samostojna, saj je vsaka področna etika, vključno z etiko v turizmu, odvisna od moralne filozofije oziroma moralne teorije in njene oddelitve na metaetiko ter normativno in uporabno, aplikativno etiko.¹³

Tako tudi etični turizem ali področna turistična etika z vso pestrostjo estetskih in moralnih doživetij, prav tako dolžnosti (deontološka etika), s katerimi v svoji vlogi nagovarja goste in domačine v turističnih destinacijah, sama ni zmožna preseči globokih vrzeli med teorijo in prakso, da je lahko turistična dejavnost primerno umeščena in obravnavana glede na veliko moralnih teorij in načel normativne etike in regulatorne politike, mednarodnih in nacionalnih

¹³ Strahovnik, str. 13–16.

norm, pravnih predpisov, strategij in programskih dokumentov, etičnih kodeksov ter vrednotnih ciljev trajnostnega turizma prihodnosti in kakovostnega življenja za vse.¹⁴

Z vso razsežnostjo velikih vrednot kulturne in naravne dediščine, biološke nuje in etičnega imperativa preživetja, ki se kaže v istem prvobitnem vprašanju, kako naj živim, je zato tudi etični turizem ali etika na delu v turistični praksi normativno povezan (integriran) v skupni okvir moralne teorije na eni in vsakdanje življenje ljudi na drugi strani. Glede tega je že v moralni filozofiji vse več pozivov k preseganju vrzeli in ponovni tesnejši združitvi področij, da bi lahko prišli do trdnejše, prepričljive in ubranljive etike. V povezavi s tem je uporabna etika na svetovni ravni uveljavljena kot tista subdisciplina moralne filozofije, ki poenostavljeno povedano lahko gradi porušene mostove in zapolnjuje vrzeli med teorijo in prakso, v danem primeru torej normativno etiko in etiko na delu v praksi turistične dejavnosti.¹⁵

Z vidika etičnega turizma prav tako ne gre prezreti novih tehnologij in njihove vloge pri razvoju in vplivu turistične industrije v skupnem prostoru preživetja. Za razvoj digitalnega ali e-turizma, ki je medtem postal stalnica trajnostnega turizma prihodnosti, ni več značilna le premočrtna komunikacija, temveč globalni splet neskončnih priložnosti in neugodnih (hazardnih) tveganj v integriranem omrežju ponudb in povpraševanj vse do najbolj oddaljenih koncev planeta. S tem se odpirajo vedno nove etične dileme in problemi, ki bi jih morala turistična dejavnost reševati v interdisciplinarnem sodelovanju z različnimi znanstvenimi disciplinami in strokami. Znanstveniki, stroka in civilna družba namreč že desetletja zaman opozarjajo na čezmerne vplive industrializacije, tudi turistične industrije s skrb vzbujajočim poslabšanjem (degradacijo) naravnih ekosistemov, nepovratno izgubo biotske raznovrstnosti, izčrpanjem neobnovljivih virov in ogrožanjem ekološke stabilnosti celotnega planeta.¹⁶ Tehnologija pa je tako silovito povečala ponudbo in povpraševanje, da globalni ekosistem turizma deluje v koncentričnih krogih od vrha navzdol (angl. *top down*) in navzgor (angl. *bottom up*). Zato sta integrirana poslovna strategija in uporabna etika trajnostnega turizma osredotočeni na skupni življenjski prostor glede svetovnih izzivov in povpraševanja gostov ter turistične ponudbe in vsakdanjega življenja prebivalcev v lokalnem okolju, da s skupno odgovornostjo za kulturno in naravno dediščino hkrati povečujejo odpornost proti negotovim razmeram, tveganjem ter odklonskim, neetičnim in protipravnim ravnanjem v turističnih destinacijah.¹⁷

¹⁴ Standard kakovostno življenje za vse je sicer osrednji cilj Strategije Slovenija 2030. Ta je izhodiščni dokument, s katerim je država prevzela odgovornost za uresničevanje svetovnih ciljev trajnostnega razvoja, vključno z razvojem trajnostnega turizma ter obveznostjo vsestranskega varovanja kulturne in naravne dediščine. Zaupanja vreden pravni sistem je eden od njenih izvedbenih ciljev, saj je od tega močno odvisno delovanje vseh družbenih (pod)sistemov ter spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin; Strategija Slovenija 2030, str. 42.

¹⁵ Kečanović in dr., str. 40–59; Koščak, O'Rourke 2020, str. 392; Lovelock, Lovelock.

¹⁶ Lund-Durlacher in dr., str. 3–23.

¹⁷ Koščak, O'Rourke 2020, str. 425; Fayos-Solà in dr., str. 142; Lovelock, Lovelock, str. 5–8, 17–34.

3.1. Integrativni pristop k povečanju odpornosti proti negotovim razmeram in tveganjem

S skupnim prostorom preživetja je torej uporabni (turistični) etiki in regulatorni politiki skupno tudi prvobitno vprašanje, kako naj živim kot oseba in kot pripadnik skupnosti, gost ali domačin v turistični destinaciji. Ko to postavimo v okvir današnje družbe tveganja, se neposredno soočimo s stvarnostjo, obremenjeno z vso težo negotovosti, ki proizvaja osebne stiske in skupne družbene probleme svetovnih razsežnosti.¹⁸ Družbena razmerja, ki so bila do pred kratkim kolikor toliko predvidljiva, so čedalje bolj tvegana. Tako je celotna svetovna družba postala katastrofična družba. Niti bogati in mogočni niso več varni pred grožnjami podnebnih sprememb, naravnih in drugih nesreč, novih bolezni, skrajnega nasilja, kriminala in terorizma.¹⁹

Za negotove razmere so značilna inherentna različna tveganja. Če jih ne obvladujemo z razumno previdnostjo,²⁰ nas prej ko slej presenetijo s posledicami. Zato nas je narava opremila z nevrobiološkimi mehanizmi, med ugodjem in strahom pred bolečino, da se lahko pravočasno izognemo nevarnosti in uspešno preživimo. Primerjava z mehanizmi preživetja pri živih organizmih je uveljavljen način razlage, kako delujejo obrambni in varnostni mehanizmi za obvladovanje tveganj in preživetje družbenih sistemov. Pri tem ima regulatorna politika nadvse pomembno vlogo, da s kakovostnimi predpisi na pregleden in predvidljiv (transparenten) način zagotavlja pravno varnost. Torej da obvladuje tveganja, preprečuje odklonska dejanja in na civiliziran način razrešuje spore. S pravno kulturo in odgovornostjo do skupnih vrednot – tako v »normalnih« kot v izrednih, kriznih razmerah – torej prispeva k pravni in splošni, javni varnosti, trajnostnemu razvoju in povečanju odpornosti družbe proti negotovim razmeram in odklonskim dejanjem. Tako se danes v prizadevanja za čim bolj racionalno delovanje in boljše pravno urejanje na prehodu od stare k novi paradigmi vključuje zakonodajna politika.²¹

Pomembno vlogo v prizadevanjih za boljše pravno urejanje, kakovostne predpise in zaupanje v pravno državo ima tudi horizontalna politika. Rakar in Kovačeva v prispevku Boljši predpisi

¹⁸ Družba tveganja je v izvirniku avtorstvo Ulricha Becka. S knjigo Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno je spodbudil široko zanimanje tudi za sam koncept razmišljanja o prihodnosti na podlagi kulture obvladovanja tveganja (Beck). Brez obvladovanja tveganja si danes ni mogoče predstavljati proaktivnega odzivanja in odpornosti proti negotovim razmeram. Primerjaj Hochrainer-Stigler in dr.; OECD, 2014.

¹⁹ Beck, str. 27–29, 44, 96.

²⁰ O razumni previdnosti ali načelu previdnosti (angl. *precautionary principle*) odločbi US RS U-I-304/04 z dne 17. 2. 2005 in U-I-83/20 z dne 27. 8. 2020; glejte tudi pritrdilno ločeno mnenje ustavnega sodnika Rajka Kneza k odločbi U-I-83/20, <<https://www.us-rs.si/wp-content/uploads/2020/09/U-I-83-20-Pritrdilno-LM-dr.-Knez.pdf>> (9. 10. 2021).

²¹ Igličar 2021; Evropska komisija, Agenda za boljše pravno urejanje.

kot horizontalna politika razvoja slovenske javne uprave: med cilji in realnostjo ugotavljata, da je na tem področju že več desetletij vodilna predvsem OECD s svojimi prizadevanji glede dobrega javnega upravljanja (angl. *good/sound governance*).²² Zaradi tega, ker si v svoji vlogi prizadeva za medpodročno, medsektorsko povezovanje in mobilizacijo skupnega potenciala pri doseganju strateških ciljev družbe in države, horizontalna politika še naprej ostaja med ključnimi dejavniki ali stebri boljšega pravnega urejanja. Kratek povzetek poglavitnih razlogov za neučinkovitost v nadaljevanju kaže, da v razmerah vse večje negotovosti sama očitno ne more več ponuditi uporabnih odgovorov in rešitev. Zato se na različnih področjih in ravneh vse bolj uveljavlja integrativni pristop, ki horizontalne (angl. *bottom up*) in vertikalne (angl. *top down*) vidike spoznavanja sveta in odzivanja na negotove razmere povezuje v koherenten sistem.²³

Integrativni pristop uporabne etike in regulatorne politike v tem prispevku upošteva, da družbeno delovanje ljudi usmerjajo različne vrste družbenih norm (običaji, tradicija, morala, pravo, pravila lepega vedenja itd.). Tako Igličar v navedenem prispevku o ReNDej ugotavlja, kako je za »zdravo družbo« pomembno, da so te norme med seboj usklajene in da je seveda podana skladnost tudi znotraj istovrstnih norm. Glede tega se navezuje na teorijo normativne integracije, pri čemer zlasti poudarja pravne norme, da morajo biti najprej usklajene med seboj in v pravnem sistemu kot celoti (argument koherentnosti), nato usklajene z drugimi vrstami norm v družbenem sistemu, v družbeni praksi pa spoznane in sprejete pri državljanih. S tem se vzpostavlja dejavna pravna kultura ob njeni uglaseni vpetosti v splošno kulturo globalne družbe.²⁴

3.2. Načelo ustavnosti in zakonitosti kot povezovalni dejavnik

Ustavnost in zakonitost sta dve načeli, ki imata vsako svoje strukturne elemente, vendar ju je treba vsebinsko obravnavati skupaj, saj sta v okviru načela pravne države delujoča in povezovalna (integrativna) celota.²⁵ V povezavi s temeljno razlago načela ustavnosti in zakonitosti (153. člen Ustave RS²⁶) je ReNDej s svojimi smernicami za presojo posledic in obvladovanje tveganja primerljiva tudi z najnovejšimi dognanji o pomenu skladnosti in koherentnosti pri

²² Pečarič, str. 45–64.

²³ O vertikalnem (angl. *top down*) in horizontalnem (angl. *bottom up*) pogledu ter koherentnosti ali reflektivnem ravnotežju (angl. *reflective equilibrium*) in integrativnem pristopu v bioetiki oziroma uporabni etiki Beauchamp, Chidress, str. 390–410; Kečanović in dr., str. 47–50.

²⁴ Igličar 2019.

²⁵ Bele in dr., str. 224–232.

²⁶ Uradni list RS, št. 33/91-I in nasl.; odločba US RS U-I-303/08-9 z dne 11. 2. 2010.

obvladovanju tveganja in povečanju odpornosti.²⁷ Če to z integrativnim pristopom uporabne etike in funkcijami etične infrastrukture v nacionalni politiki preprečevanja korupcije (Rešolucija o preprečevanju korupcije v Republiki Sloveniji – RePKRS,²⁸ Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije – ZIntPK²⁹) povežemo s sodno prakso o vlogi načela integritete pri krepitvi pravne države,³⁰ ugotovimo, da ReNDej ni v celoti prepoznan niti ni primerno spoštovan vir priložnosti za boljše pravno urejanje in prehod (transformacijo) na višjo raven družbe prihodnosti. V povezavi z ugotovitvami, da bo treba velike vrednote kulturne in naravne dediščine, trajnostne cilje in sredstva za njihovo doseganje na nov in učinkovitejši način povezati (integrirati) v novo predstavo o ključnih sidriščih družbe prihodnosti, je ReNDej s svojim transformativnim potencialom političnousmerjevalnega akta za boljše pravno urejanje še vedno aktualna. Seveda ob ustreznem nadgrajevanju, zlasti z nomotehničnimi smernicami in programskimi dokumenti države.³¹

3.3. Od idealov k poglavitnim razlogom za neuspeh

Kljub temu, da je v normativnem in uporabnem (aplikativnem) pogledu zgled dobre regulatorne politike, ReNDej več kot desetletje po sprejetju v Državnem zboru Republike Slovenije ni uspelo bistveno povečati politične kulture in uporabne etike oziroma integritete pri pripravi, sprejemanju in izvrševanju predpisov ter dobrem delovanju države.³² Horizontalna politika, ki načeloma ostaja med ključnimi dejavniki ali stebri boljšega pravnega urejanja, prav tako ni bila uspešna. Po ugotovitvah Komisije ob letnih pregledih v Sloveniji namreč kaže, da je horizontalna politika skupaj z institucionalnim okoljem med največjimi ovirami produktivnosti ter učinkovitosti državne in javne uprave.³³

Stopnja participativne (deliberativne) demokracije ostaja nizka, saj so sprejeti minimalni standardi vključevanja po smernicah ReNDej mnogokrat neupoštevani.³⁴ Celostno in povezano upravljanje javnih institucij je nizko in slabše ocenjeno kot v drugih državah EU. Nizka izvršna zmogljivost je predvsem posledica premalo učinkovitega delovanja vlade ter organiziranosti in delovanja ključnih državnih institucij. Premalo učinkovito je strateško načrtovanje z očitno razpršenostjo in šibko povezanostjo javnega sektorja. Pomanjkljivo je medresorsko

²⁷ O integrativnem pristopu k povečanju odpornosti Hochrainer-Stigler in dr.; OECD, 2014.

²⁸ Uradni list RS, št. 85/04.

²⁹ Uradni list RS, št. 45/10 in nasl.

³⁰ Sodba Upravnega sodišča RS II U 17/2021 z dne 21. 5. 2021.

³¹ Igličar 2021.

³² Prav tam.

³³ Delakorda in dr.

³⁴ UMAR 2019.

sodelovanje, na drugi strani je skrb vzbujajoče izključevanje različnih strokovnih javnosti in civilne družbe pri odločitvah vlade. V primerjavi z drugimi državami EU se Slovenija sorazmerno slabo uvršča tudi na področju vladavine prava, kjer v zadnjih letih ni bilo opaznih pozitivnih premikov, kvečjemu nazadovanje. Na pomanjkljivosti delovanja pravne države kažejo nizke vrednosti kazalnikov na področju omejitev vladne politike, prav tako glede odgovornosti ob ugotovljenih nepravilnostih in pri tveganju korupcije v izvršilni in zakonodajni veji oblasti.³⁵ Mednarodne institucije pa medtem znova opozarjajo tudi na pomanjkanje napredka pri vzpostavljanju integritete najvišjih predstavnikov oblasti.³⁶

Slovenski turizem kljub vsem zavezam etičnega turizma in usmeritvam regulatorne politike v trajnostno rast in odpornost proti tveganjem že pred izbruhom covid-19 ni bil uspešen pri iskanju ravnotežja med tremi stebri trajnosti. V ekonomski konkurenčnosti zaostaja za konkurenti v regiji. S posegi v prostor so večja tveganja neželenih, hazardnih vplivov turizma na naravno, kulturno in družbeno okolje. Ker gre za posege, pri katerih se pričakujejo še tuje investicije, lahko priložnosti za načrtovano rast turizma odpre le vključujoče sodelovanje vseh deležnikov, tudi države, njene uporabne javne etike in regulatorne politike.³⁷

4. Turizem prihodnosti

Turizem je kompleksen družbeni fenomen, po svoji naravi podrejen nenehnim spremembam in dinamiki aktivnosti, ki so odraz prilagoditev na potrebe sodobne družbe. Te prilagoditve narekujejo drugačen slog, način in tempo življenja, kar se kaže v kakovosti dela in preživljanja prostega časa ter zato v pričakovanem standardu prebivalstva. Priča smo intenzivni diverzifikaciji potreb (interesov) posameznika in družbenih skupin v sicer izrazito zaostrenih razmerah (hiper)potrošniške globalizacije. Turizem je treba dojemati dialektično, saj je tudi sam postal eden vplivnejših dejavnikov transformacijskih procesov, ki se kažejo kot posledice okoljskih in družbenoekonomskih sprememb v svetu.³⁸

Usmeritve, ki oblikujejo nove poti turizma, so močno povezane z družbenimi spremembami, globalizacijo in s politično-ekonomskimi dejavniki, z demografskimi kazalniki in naravnimi resursi ter tehnologijo. Na prihodnost turizma pa bodo – tako kot so do zdaj – vsekakor vplivale tudi nepredvidljive posledice večjih naravnih katastrof, varnostnih groženj (vojne in terorizem) ter zdravstvenih pandemij. Kljub temu, da se je turizem v zadnjih desetletjih in še posebno v zadnjih dveh letih močno spremenil in postal pomemben globalni družbeno-

³⁵ Prav tam.

³⁶ GRECO.

³⁷ Povzeto po Mihalič.

³⁸ Lesjak in dr., str. 9.

-gospodarski dejavnik, bo v prihodnje nujno upoštevati smernice etičnega in odgovornega razvoja turizma. Ta narekuje aktivno sodelovanje in odgovorno ravnanje vseh vključenih deležnikov, ki si naj hkrati prizadevajo za odkrivanje inovacijskega potenciala in z uporabo novih tehnologij tudi kreirajo obogatene turistične izkušnje, vsebinsko artikulirane v lokalni (gostiteljski) skupnosti.³⁹ Ponudba tovrstnega turizma bo ob sodelovanju aktivnih deležnikov (turisti, lokalna in državna uprava, turistični ponudniki in lokalna skupnost) odgovornemu uporabniku omogočala trajnostne turistične izkušnje in večjo blaginjo za lokalne skupnosti.

Težnje turistov so danes usmerjene v turistično ponudbo trajnostnih, avtentičnih in doživljajskih turističnih produktov. Turisti iščejo integralne turistične proizvode, ki vsebujejo doživetje, vznemirjenje, pobeg, izobraževanje, zabavo in ekologijo (angl. 6e – *experience, excitement, escape, education, entertainment, ecology*). Sodobno zasnovani turistični proizvodi so (ponovni) alternativni odgovor na – vsaj zdelo se je tako – že preživeti množični turizem, temelječ na ponudbi 3s (angl. *sea, sand, sun*). Turistični ponudniki se tudi zaradi hitrih tehnoloških sprememb srečujejo z novimi izzivi in svojo priložnost vidijo v razvoju individualne (personalizirane) in trajnostno/odgovorno naravnane ponudbe turističnih storitev.⁴⁰

5. Sklep

Nova postpandemična realnost kaže na nezmožnost popolne vrnitve v obdobje predpandemičnega turizma. To ustvarja nujno potrebo po spremembah, saj množični turizem vedno »omaga« zaradi izgube trgov, ki so posledica preveč izrabljenih okoljskih in socialnih segmentov, ter s tem »vitalnosti« turistične destinacije. K temu je dodana nezmožnost njegovega delovanja znotraj zaščitnih in varnostnih protokolov, ki bi jih covid-19 lahko še naprej vsiljeval turistični dejavnosti. Etični lokalni turizem je lahko, vsaj kratkoročno, privlačnejši in varnejši za domače trge. Po drugi strani pa etični turistični proizvodi lahko srednje- in dolgoročno izpolnjujejo naraščajoče zahteve po varstvu okolja, zmanjševanju odpadkov in zmanjšanju čezmerne porabe destinacijskih virov. »Tvoje vsakdanje življenje je lahko nekomu drugemu avantura« – to je lahko nov slogan za razvoj etičnega turizma v prihodnje. To seveda vključuje preoblikovanje razvojnih strategij in iskanje novih razvojnih paradig, ki ne obidejo več načel etičnega turizma in jih ne uporabljajo oziroma zlorabljajo kot *greenwashing*. Kakorkoli vzamemo to sporočilo, turizem prihodnosti bo lahko delil skupni prostor preživetja le z odgovornim odnosom do velikih vrednot kulturne in naravne dediščine. S ključnimi besedami prispevka Z uporabno etiko in regulatorno politiko k turizmu prihodnosti pomeni: z odgovornostjo za preživetje ljudi in planeta Zemlje.

³⁹ Prav tam, str. 12.

⁴⁰ Lesjak in dr., str. 13.

Literatura

- BEAUCHAMP, L. Tom, CHILDRESS, F. James. *Principles of Biomedical Ethics*: 7th ed. New York, Oxford: Oxford University Press, 2013.
- BECK, Ulrich. *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina, 2001.
- BELE, Ivan, idr. *Nova ustavna ureditev Slovenije: zbornik razprav*. Ljubljana: Pravna fakulteta v Ljubljani, Društvo za ustavno pravo Slovenije in Uradni list Republike Slovenije, 1992.
- DELAORDA, Aleš, FAJČIČ, Lejla, KMET ZUPANČIČ, Rotija (ur.) idr. *Ekonomski izzivi*. Ljubljana: UMAR, 2017, <https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/izzivi/2017/EI-2017-za_splet1.pdf> (5. 11. 2021).
- EVROPSKA KOMISIJA, Agenda za boljše pravno urejanje, <https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how_sl> (17. 10. 2021).
- FAYOS-SOLÀ, Eduardo, COOPER, Chris (eds.). *The Future of Tourism: Innovation and Sustainability*. Cham: Springer, 2019.
- GRECO, Poročilo o izpolnjevanju priporočil – Slovenija: 5. krog ocenjevanja. Strasbourg, 26.–29. oktober 2020, <<https://www.kpk-rs.si/kpk/wp-content/uploads/2021/10/GRECO-Porocilo-o-izpolnjevanju-priporocil-Peti-krog-ocenjevanja.pdf>> (15. 10. 2021).
- HOCHRAINER-STIGLER, Stefan, COLON, Célian, BOZA, Gergely, POLEDNA, Sebastian, ROVENSKAYA, Elena, DIECKMANN, Ulf. Enhancing resilience of systems to individual and systemic risk: Steps toward an integrative framework. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Volume 51, december 2020, 101868, <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212420920313704>> (17. 10. 2021).
- IGLIČAR, Albin. *Zakonodajna politika v primežu izrednih razmer, prispevek na XIX. Nomotehničnih dnevih*. Ljubljana: Pravna fakulteta, Inštitut za primerjalno pravo, 2021.
- IGLIČAR, Albin. Resolucija o normativni dejavnosti – deset let kasneje. *Pravna praksa*, št. 44, 2019.
- JONES, Adrian, TRAVIS, Anthony. *Cultural Tourism: Toward a European Charter*, Report to Wales Tourism Board. Birmingham: EW Tourism Consultancy, 1983.
- KEČANOVIĆ, Bečir, SLOKAN, Simon, LOGAJ, Vinko (ur.) in dr. *Uporabna etika vključujočega, varnega in spodbudnega učnega okolja*. Ljubljana: Zavod za šolstvo RS, 2020.
- KOŠČAK, Marko, O'ROURKE, Tony. *Ethical & Responsible Tourism – Managing sustainability in local tourism destinations*. Routledge: Abingdon; New York, 2020.
- KOŠČAK, Marko, O'ROURKE, Tony. *Post-pandemic sustainable tourism – The new reality of managing ethical & responsible tourism*. Routledge: Abingdon; New York, 2021.
- LESJAK, Miha, SIKOŠEK, Marijana, KERMA, Simon (ur.). *Tematski turizem: teoretični in aplikativni primeri oblik turizma v svetu in Sloveniji*, 2020, <<https://doi.org/10.26493/978-961-293-042-4.7-16>>.
- LOVELOCK, Brent, LOVELOCK, M. Kirsten. *The Ethics of Tourism: Critical and applied perspectives*. Routledge: Abingdon, UK, New York, 2013.

- LUND-DURLACHER, Dagmar, DINICA, Valentina, REISER, Dirk, FIFKA, S. Matthias (eds.). *Corporate Sustainability and Responsibility in Tourism: A Transformative Concept*. Cham: Springer, 2019.
- MIHALIČ, Tanja. Prekomeren ali podmeren turizem – primerjalna analiza ekonomske trajnosti slovenskega turizma. *Economic and business review* 2019/21, str. 333–342, <http://ojs.ebrjournal.net/ojs/index.php/eb/article/view/727/pdf_152> (9. 10. 2021).
- MORAND, Serge, LAJAUNIE, Claire. *Biodiversity and Health. Linking Life, Ecosystems, Societies*. London: ISTE Press, 2018.
- MUNICIPALITY OF SOLČAVA. Visitor data 2017–2020. Retrieved: 9. 9. 2020, <<https://www.solcava.si/objava/261005>> (20. 2. 2021).
- OECD (2014) *Guidelines for resilience systems analysis*, OECD Publishing, <<https://www.oecd.org/dac/Resilience%20Systems%20Analysis%20FINAL.pdf>> (9. 10. 2021).
- PEČARIČ, Mirko (ur.) idr. *Od boljših predpisov k njihovemu učinkovitejšemu izvrševanju*. Ljubljana: Upravna misel, 2019.
- STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA (2021). *Tourism data 2019–2020*. Retrieved: 21. 2. 2021, <<https://www.slovenia.info/en/business/research-and-analysis/tourism-in-numbers>> (9. 10. 2021).
- STRAHOVNIK, Vojko. *Moralna teorija: o naravi moralnosti*. Maribor: Aristej, zbirka Dialogi, 2016.
- UMAR, Poročilo o razvoju 2019. Ljubljana, april 2019, <https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/razvoj_slovenije/2019/Porocilo_o_razvoju_2019.pdf> (17. 10. 2021).
- UNITED NATIONS WORLD TOURISM ORGANISATION (2020). *Ethics, Culture and Social Responsibility* website. Retrieved: 22. 2. 21, <<https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism>> (17. 10. 2021).